

Kun Szabó István sz. k. vezérőrnagy:

HONVÉDELMI NEVELÉS STRATÉGIAI MEGKÖZELÍTÉSBEN

ÖSSZEFOGLALÓ: A társadalom és a honvédelem kapcsolatrendszerében mindig meghatározó szerepe volt a hazafias és a honvédelmi nevelésnek. Minden történelmi kornak megvoltak azok a berendezkedési sajátosságai, amelyek alapvetően meghatározták ezen szakterületek tartalmát, ugyanakkor a nevelési tevékenység hatásossága és eredményessége talán soha nem volt annyira fontos, mint napjainkban. A tanulmány rávilágít a jelenleg kidolgozás alatt lévő honvédelmi nevelési stratégia szükségességére, hátterére és céljaira.

KULCSSZAVAK: hazafias nevelés, honvédelmi nevelés, stratégia, tudatos állampolgár

BEVEZETÉS

A rendszerváltás óta eltelt több mint negyedszázad alatt számos sarkalatos változás történt a nemzeti biztonság és ezzel együtt a honvédelem szempontjából. E folyamat legfontosabb mérföldkövei közé sorolhatjuk a Varsói Szerződés felbomlását követő új geopolitikai és biztonságpolitikai környezet kialakulását, hazánk NATO-hoz, majd az Európai Unióhoz történő csatlakozását, az önkéntes professzionális haderőre történő áttérést és ehhez kapcsolódóan az általános sorkatonai szolgálat békeidőben történő felfüggesztését.

Ezek mellett a már önmagukban történelmi jelentőségű mozzanatok mellett számos további markáns változás is a mindennapi élet részévé vált: a számítógépek, a kibertér megjelenése és térnyerése, a megnövekedett mobilitási lehetőségek, a globalizáció pozitív és negatív oldalai mind-mind hatással voltak, vannak a társadalom tagjaira, nemzetünk állampolgáira.

Ebből a perspektívából szemlélve különösen hangsúlyossá válik a Magyarország Alaptörvénye XXXI. cikkének tartalma, amely szerint „minden magyar állampolgár köteles a haza védelmére”.¹ A hon védelmében – mint nemzeti ügyben – mindannyiunknak szerepe és feladata van.

Ugyanakkor joggal vetődik fel a kérdés: Ez a szerep és feladat milyen formában realizálódik, ki és hogyan, milyen eszközök felhasználásával felelős azért, hogy az állampolgárok az Alaptörvényben meghatározott kötelezettségeiknek eleget tudjanak tenni?

JOGI SZABÁLYOZÁSI HÁTTÉR

A honvédelem, a hazafias és a honvédelmi nevelés területe több jogszabályban is szerepel, így ezek összevetésével tudunk választ adni a fenti kérdésre. A honvédelemről és a Magyar

¹ Magyarország Alaptörvénye. https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100425.ATV (Letöltés időpontja: 2017. 04. 10.)

Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény 1. § (5) bekezdése szerint „az állampolgárok honvédelmi feladatokra való felkészülése békében az önkéntes vállaláson alapszik, melyhez az állam biztosítja – különösen a honvédelmi nevelés keretein belül – a szükséges felkészítő ismeretek elsajátításának szervezett feltételeit”. A 21. § (1) bekezdés j) pontja pedig még konkrétabban fogalmaz, amikor azt mondja, hogy „a Kormány Magyarország védelmi felkészültségének biztosítása céljából [...] a köz- és a felsőoktatás keretein belül gondoskodik a honvédelmi nevelés (képzés) programjának végrehajtásáról”.²

Mindezek alapján egyértelmű, hogy az állampolgárok honvédelmi felkészítése az államszervezet, azon belül is a mindenkori kormány feladata. Továbbvezetve ezt a gondolatot, a kormányon belüli feladatmegosztás szerint³ a honvédelmi miniszter a kormány honvédelemért felelős tagja, az emberi erőforrások minisztere pedig – több más feladata mellett – az oktatásért és ezen belül a nevelésért felel. Jól látható tehát, hogy a honvédelmi nevelésben jelenleg két tárca is érintett: az egyik a honvédelmi, a másik pedig a nevelési szakmai oldalról.

Tovább erősíti ezt a megállapítást, hogy a köznevelésről szóló törvény preambulumban megjelenik a „felnevelendő nemzedékek hazafias nevelése” kifejezés, amely ugyancsak az emberi erőforrások miniszterének a feladatkörébe tartozik. Mindazonáltal a hazafias és a honvédelmi neveléssel kapcsolatos kifejezések szakirodalomban történő használatában némi következetlenség tapasztalható, mert a két fogalmat gyakran egymás szinonimájaként alkalmazzák annak ellenére, hogy azok tartalma jól elhatárolható egymástól.

A HAZAFIAS NEVELÉS ÉS A HONVÉDELMI NEVELÉS FOGALMA

A fogalmi keretek helyes használatához alapvetően szükséges a hazafiasság, a honvédelem, a hazafias nevelés, valamint a honvédelmi nevelés tartalmának és ezek egymáshoz való viszonyának a tisztázása. A Magyar értelmező kéziszótár szerint a hazafi „hazáját szerető, érte önzetlenül tevékenykedő ember”,⁴ a hazafiasság pedig „öntudatos, tevékeny hazaszereget”.⁵ A hazafiasság vagy hazafiság tehát tudatosan alakított, önkéntes tevékenységet jelöl, amelynek középpontjában a haza és annak értékei iránt érzett szeretet áll.

A fogalmi meghatározás alapján a honvédelem a haza védelme, más megközelítésben pedig „a haza védelmére létesült állami szervezet (hadsereg, intézmények, felszerelés stb.), s az ezt irányító hivatalos tevékenység”.⁶ Jól érzékelhető, hogy az egyén, a humánus ebben a megfogalmazásban nem domborodik ki, sokkal inkább a szervezeti, formális keret a hangsúlyos, amely az általános sorkatonai kötelezettség időszakában valóban háttérbe szoríthatja az állampolgári elköteleződés jelentőségét. Az önkéntes haderőre történő áttéréssel ugyanakkor a feladat, azaz a haza védelme nem változott, viszont ennek garantálásában alapvetően meghatározóvá vált az állampolgári attitűd, az önkéntes katonai szolgálatvállalási hajlandóság, amelynek kialakulása, kialakítása már a nevelés területére tartozó kérdés.

² 2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről. https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100113.TV (Letöltés időpontja: 2017. 04. 10.)

³ 152/2014. (VI. 6.) Korm. rendelet a Kormány tagjainak feladat- és hatásköréről. https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1400152.KOR (Letöltés időpontja: 2017. 04. 10.)

⁴ Magyar értelmező kéziszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2014, 505.

⁵ Uo.

⁶ A magyar nyelv értelmező szótára. <http://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/kereses.php?kereses=honv%C3%A9delem> (Letöltés időpontja: 2017. 04. 05.)

A fentieket figyelembe véve célszerűnek tűnik a honvédelem fogalmi definícióját bővíteni, és a következők szerint meghatározni: *a honvédelem a haza védelmére létesült állami szervezet, az ezt irányító hivatalos tevékenység, valamint az állampolgári elkötelezettség nyomán kialakult társadalmi önvédelmi képesség komplex, egymástól kölcsönösen függő rendszere.*

Az 1997-ben kiadott Pedagógiai lexikon útmutatást ad a hazafias és a honvédelmi nevelés tartalmi kereteinek tisztázásához. A hazafiasságra nevelés „a hazához (szülőföld, anyanyelv, az ország lakói, az azonos nemzethez tartozók, a nemzeti hagyományok és kultúra) való pozitív viszony kialakítására és megszilárdítására irányuló nevelési törekvés. [...] érzelmi és akarati nevelés”⁷. A kiadvány szerint „a közvetlen környezetben, kisközösségekben kifejtett aktivitás az a bázis, melyről el lehet jutni az országos érdekeket szolgáló cselekvő hazafisáig. A kisgyermek számára az a haza, amit a környezetéből érzékel, ezért a hazafias nevelés kezdeti fokán a közvetlen környezet élményszerű megfigyeltetése a legfontosabb. A műveltségi körök szerint (tantárgyi keretek között) végbemenő tanulási folyamatokban – elsősorban a magyar történelem és irodalom, Magyarország földrajza és néprajza, művészete – táplálhatja a haza reális ismeretét és szeretetét.”⁸

A honvédelmi nevelés a lexikon szerint „a fiatalok fizikai, érzelmi és szellemi felkészítése a katonai szolgálatra, helyesebben a hazafias nevelésnek az az oldala, mely mindkét nemre kiterjedően elsajátíttatja az országban élő emberek és a nemzeti értékek megóvásához szükséges tudást és attitűdöket”⁹. Itt kell megjegyezni, hogy az 1997-ben megalkotott fogalom az akkori viszonyoknak megfelelően, a kötelező sorkatonai szolgálatra történő felkészítést, előképzést helyezi fókuszba. Ugyanakkor azt is hangsúlyozza, hogy „a honvédelmi nevelés természetes módon előnyben részesíti az iskolai, intézményi, ifjúságmozgalmi élet katonás formáit, de ezekből nem feltétlenül következtethetünk a nevelés militarista céljaira, mivel a katonás fegyelem és külsőségek számos élethelyzetben fontos szerepet játszó beállítódásokat gyökereztetnek meg, dologi és személyek közti rendre, önfegyelemre nevelnek”¹⁰.

A hazafiasság tehát elsődlegesen a hazához, a haza értékeihez való érzelmi kötődést jelenti. Ebből következik, hogy a hazafias nevelés ennek az érzelmi köteléknek a kialakítását és megszilárdítását szolgálja azáltal, hogy a közös nyelv, a kultúra, a hagyományok megismertetésével és ápolásával hozzájárul a nemzeti öntudat kialakulásához. Bár a 2012. évi Nemzeti Alaptanterv jelenleg felülvizsgálat és átdolgozás alatt van, az abban megfogalmazott, hazafias nevelésre vonatkozó megállapítások helytállóak: „*A tanulók ismerjék meg nemzeti, népi kultúránk értékeit, hagyományait. Tanulmányozzák a jeles magyar történelmi személyiségeket, tudósok, feltalálók, művészek, írók, költők, sportolók munkásságát. Sajatítják el azokat az ismereteket, gyakorolják azokat az egyéni és közösségi tevékenységeket, amelyek megalapozzák az otthon, a lakóhely, a szülőföld, a haza és népei megismerését, megbecsülését. Alakuljon ki bennük a közösséghez tartozás, a hazaszeretet érzése, és az a felismerés, hogy szükség esetén Magyarország védelme minden állampolgár kötelessége.*”¹¹

Ebből a megfogalmazásból is látható, hogy a hazafias nevelés eredményeként alakul ki a hazaszeretet érzése, amely által az egyéneknél megjelenik a haza védelme iránti igény.

⁷ Báthory Zoltán – Falus Iván (főszerk.): Pedagógiai lexikon A–H, I. kötet. Keraban Könyvkiadó, Budapest, 1997, 649.

⁸ Uo.

⁹ Uo. 677.

¹⁰ Uo.

¹¹ Melléklet a 110/2012 (VI. 4.) Korm. rendelethez. Nemzeti alaptanterv. Magyar Közlöny, 2012. évi 66. szám, 10 641.

A haza védelme ugyanakkor állampolgári kötelezettség is. A honvédelmi nevelés ennek az igénynek a kielégítéséhez és az állampolgári kötelezettség teljesítéséhez, „aprópénzre váltásához” kínál eszközöket és biztosít tudást, képességet.

A kölcsönös függőség egyértelműen kirajzolódik: a hazafias nevelés „ágyaz meg” annak az igénynek, amely a honvédelmi ismeretek befogadására alkalmassá és nyitottá tesz az egyént. Ugyanakkor az is jól látható, hogy a honvédelmi nevelés a hazafias nevelésnél gyakorlatiasabb elemekből áll. Fizikai, értelmi és érzelmi tudást egyaránt biztosít, és ezek együttes birtoklásával válik a fiatal tudatos, a hazáját megvédeni is kész állampolgárrá.

Fontos kiemelni azt is, hogy a honvédelmi nevelés nem azonos a katonai neveléssel. Bár közvetetten a honvédelmi nevelés orientálhat a katonai pálya irányába, az elsődleges célja nem ez. Éppen ezért nem szerencsés, hogy a középfokú oktatásban évekkal ezelőtt bevezetett tantárgy megnevezése „katonai alapismeretek”, helyette a „honvédelmi alapismeretek” megnevezés használata javasolt.

A HAZAFIAS ÉS A HONVÉDELMI NEVELÉS – KORCSOPORTOK ÉS CSELEKVÉSI IRÁNYOK

A kötelező sorkatonai szolgálat 2004-ben történt felfüggesztése meghatározó jelentőséggel bírt a honvédelem és a társadalom kapcsolatrendszerére. Az önkéntességen alapuló, professzionális haderő kialakításával megszűnt az a csatorna, amely által a fiatal férfiak szervezett formában részesültek a honvédelmi szempontból hasznosítható ismeretekben. A haderő-átalakítás következtében számos katonai helyőrséget felszámoltak, így a Magyar Honvédség mint munkáltató is háttérbe szorult.

Mindeközben természetesen nyíltak olyan lehetőségek, amelyek által az állampolgárok önkéntes vállalás alapján bekapcsolódhattak a honvédelembe. Megjelent az önkéntes tartalékos rendszer, elindultak az iskolai programok, a nyári táborok, ugyanakkor, összegezve a tapasztalatokat, nem túlzás kijelenteni, hogy a társadalom az ezredfordulón meglévő szinthez képest távolabb került a honvédelem ügyétől. Az elmúlt évtizedek viszonylagos békés állapota, a szövetségi tagság előnyeinek kidomborítása, a „majd a NATO megvéd minket”-tudat előtérbe helyezése hamis biztonságérzetet kelt az állampolgárokban. Felnőtt egy olyan generáció, amely a mai szülői generációt jelenti, s amelynek jelentős többsége már semmilyen formában nem került kapcsolatba a honvédelemmel. Ez komoly kihívást jelent, mert a fiatalok elsődleges szocializációs bázisát továbbra is a család jelenti. A Magyar Honvédség viszont 2004 óta eltűnt a családokból.

Ugyanakkor az eddigi tevékenység sikerét mutatja az, hogy egy 2016. évi Magyar kutatás¹² eredményei alapján a jelenlegi 15–29 éves fiatal generáció alapvetően ragaszkodik a hazájához, és a jövőjét itt képzei el. A megkérdezett fiatalok 67%-a nem tervezi, hogy a jövőben külföldön dolgozzon, tanuljon vagy telepedjen le. Ennek okaként, azaz visszatartó erőként pedig elsődlegesen három tényezőt jelöltek meg: a családot (71%), a barátokat (51%) és a hazaszeretetet (45%). Az is pozitív, hogy az intézményi és személyközi bizalom vizsgálata során a család (70%), az ismerősök (28%), a szomszédok (25%) után a honvédségben (22%) bíznak meg legjobban a fiatalok. A munkatársak, a rendőrség, a bíróságok, a civil szervezetek, az egyházak, a bankok, a politikai szereplők csak ezután következnek.

¹² Szabó Andrea – Székely Levente (szerk.): Magyar Ifjúság Kutatás 2016. Az ifjúságkutatás első eredményei. Új Nemzedék Központ, 2016.

Mindez azt jelenti, hogy a negatív látszat ellenére a jelenlegi fiatalság magában hordozza a hazafiaságot, és jó termőtalajt jelent a honvédelmi nevelés eredményes megvalósításához. Természetesen az egyes korcsoportok között jelentős különbségeket kell tenni, és a cselekvési irányokat azokhoz igazítva érdemes kialakítani.

Az általános iskolás korosztályban a hazafias nevelés kap elsődleges szerepet. Nagyon fontos, hogy az egyes tantárgyakon keresztül hangsúlyos megvilágításba helyeződjenek a nemzeti öntudat erősítéséhez kapcsolódó elemek, a példaképek, a minták. Alapvető fontosságú a fizikai állapot megfelelő szintre hozása, és kívánatos a mindennapi testnevelés honvédelmi szempontból hasznosítható ismeretanyaggal való megtöltése is, amelynek fókuszában elsősorban az erő és állóképesség növelése, a fizikai terhelhetőség kialakítása kapja a fő szerepet.

A honvédelmi nevelés középpontjában elsősorban a középiskolai korosztály áll, amely összefoglaló néven kadét korosztály. Ez nagyságrendileg a 14–19 éves korú fiatalokat jelenti, de bizonyos tevékenységek és ismeretek esetében az alsó korhatár lejjebb is szállítható, akár 12-13 évre. A közismereti tantárgyak keretében itt továbbra is jelen van a hazafias nevelés, de emellett már a honvédelem rendszeréhez kötődő konkrét, elméleti és gyakorlati ismereteket is átadó honvédelmi nevelési program valósítható meg.

A kadét korosztályban jelenik meg a honvédelmi neveléshez kapcsolódó tevékenységek legszélesebb spektruma:

- a honvéd középiskola és kollégium keretei között folyó honvédelmi nevelés;
- az ágazati szakképzésben részt vevők honvédelmi ismeretekkel történő ellátása;
- a középiskolákban megvalósuló Honvéd Kadét Program, amely a korábbi KatonaSuli program újragondolása, kibővítése;
- a Honvédelmi Sportszövetség keretében megvalósuló szabadidős honvédelmi nevelési programban, táborokban, sportversenyeken történő részvétel;
- a társadalmi szervezetek és a Magyar Honvédség által szervezett programokban, táborokban és versenyeken történő részvétel.

A kadét korosztály honvédelmi nevelésének célja, hogy a hazafias nevelés eredményeire alapozva, azon túlmutatva elősegítsük a honvédelem ügyének, rendszerének megismerését, valamint az ahhoz kapcsolódó feladatokban történő részvételi hajlandóságot, továbbá hogy a közösségi összetartozás élményének, lehetőségének megteremtésével valós képességeket és tudást biztosítsunk, amelyek honvédelmi szempontból is hasznosíthatók. Emellett kiemelten hangsúlyos a fizikai fejlődés, az állóképesség növelése és az egészséges életmódra nevelés a sport által.

A felsőoktatásban is megjelenik a honvédelmi nevelés (képzés): a honvédelmi alapismeretek az ország több felsőoktatási intézményében is választható tantárgy a hallgatók számára. Tartalmilag fontos, hogy az ott megszereshető elméleti ismeretek is élményközpontúak legyenek, azaz gyakorlati és szabadidős elfoglaltságokkal kell kiegészíteni annak érdekében, hogy a fiatalok számára vonzó legyen, ugyanakkor a kívánt nevelési célokat is elérje.

Fontos szót ejtenünk a felsőoktatásban nem jelen lévő, 18 év feletti fiatalokról is. Az ő számukra elsősorban a Honvédelmi Sportszövetség biztosítja majd azt a keretet, amely lehetőséget ad a honvédelmi szempontból hasznosítható ismeretek megszerzésére, gyakorlására. Ugyanakkor az ő tekintetükben már hangsúlyos szerepet kap a Magyar Honvédség toborzó- és oktatási rendszere is, amely a tényleges katonai nevelést jelenti azok számára, akik vállalják az abban történő részvételt. Az önkéntes területvédelmi tartalék kialakítása és az önkéntes honvédelmi előképzés bevezetése ezt a célt szolgálja, azonban ez már, a természetéből adódóan, túlmutat a honvédelmi nevelés témakörén.

A honvédelmi nevelés gyakorlati megvalósítását illetően ugyancsak rendszerszintű megközelítés alkalmazása indokolt. A honvédelmi neveléshez kapcsolódó gyakorlati tevé-

kenységeket egy tortaként személve az a cél, hogy a honvédelmi nevelési programban részt vevő fiatal minél több szeletet kapjon belőle, ideális esetben az összes szeletből részesüljön. Ennek elemei a lövészeti ismeretek megszerzése és gyakorlása, a közelharc- és önvédelmi fogások, továbbá a mindennapi élethelyzetekben is jól alkalmazható tájékozódási és térképészeti ismeretek elsajátítása, a veszélyhelyzetek felismerése, elhárítása, az elsősegélynyújtás (beleértve az alapszintű életmentési protokoll elsajátítását, a betegápolást és az idősekről való gondoskodást), a rádiókommunikáció, elektronikus-digitalizált technikai tudás és az állóképesség-fejlesztés. Ezekkel az ismeretekkel és tudással felvértezve nem csupán a mindennapi életben, de az állampolgári kötelezettségeik ellátása során is felkészültebb, ezáltal sikeresebb felnőttekké válnak.

ÖSSZEGZÉS

A fentiekből látható, hogy a honvédelmi nevelés számos eleme működik már most is, ugyanakkor tekintettel arra, hogy mostanáig nem készült a honvédelmi nevelésre vonatkozó átfogó stratégiai elgondolás, jelenleg nincs rendszerszinten kezelve a szakterület, ezáltal a programok hatékonysága és eredményessége csak eseti alapon mérhető.

A honvédelmi nevelési stratégia megalkotása és elfogadása lehetővé teszi az elérni kívánt célok egyértelmű meghatározását, valamint a célok eléréséhez szükséges rendszer kialakítását és működtetését. Ily módon lehetőség nyílik a hosszú távú társadalmi szemléletformálásra és olyan állampolgári attitűd megteremtésére, amely hatékonyan képes támogatni a honvédelem ügyét.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 110/2012 (VI. 4.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról. Magyar Közlöny, 2012. évi 66. szám.
- 152/2014. (VI. 6.) Korm. rendelet a Kormány tagjainak feladat- és hatásköréről. https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1400152.KOR
2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről. https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100113.TV
- A magyar nyelv értelmező szótára. <http://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/kereses.php?kereses=honv%C3%A9delem>
- Báthory Zoltán – Falus Iván (főszerk.): *Pedagógiai lexikon A–H*, I. kötet. Keraban Könyvkiadó, Budapest, 1997.
- Magyar értelmező kéziszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2014.
- Magyarország Alaptörvénye. https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100425.ATV
- Szabó Andrea – Székely Levente (szerk.): *Magyar Ifjúság Kutatás 2016. Az ifjúságkutatás első eredményei*. Új Nemzedék Központ, 2016.